

Радомир В. ИВАНОВИЋ*

БОГИШИЋЕВ ДОПРИНОС САКУПЉАЊУ,
ПРОУЧАВАЊУ И ОБЈАВЉИВАЊУ
НАЈСТАРИЈИХ НАРОДНИХ ПЈЕСАМА
(с посебним осврћом на дујаршишце)**

*Истина ће сама себи поћи крокчићи,
самом снајом која је у њој; нама
нема нејо радићи и усјирљейћи се.*

В. Богишић

Апстракт: Послије четвортомног избора Вука Стефановића Караџића — *Српске народне пјесме* (у Бечу, I — 1841, II — 1845, III — 1846, IV — 1862), два крупна фолклористичка резултата остварили су Валтазар Богишић — издањем *Народних пјесама из старијих, највише приморских записана, књ. I* (Београд, 1878) и Герхард Геземан — издањем *Ерлангенској рукописне старих српскохрватских пјесама* (Сремски Карловци, 1925).

Прилог који нудимо радозналом читаоцу подијељен је у три дијела. Први дио — “*Historia et philologia in acta*” посвећен је вредновању Богишићевог доприноса фолклористици и филологији; други дио — “*Veritas sempiterna est*” анализи његове драгоцјене расправе о бугарштицама и избору 130 најстаријих записаних народних пјесама на српскохрватском језику; док трећи дио — “*Билешке*” садржи грађу, примарну и секундарну литературу о овом репрезентивном јужнословенском полиграфу.

Кључне ријечи: *Валтазар Богишић, право, филологија, фолклористика, усмена и писана књижевност, традиција, лирика, епика, дујаршишце, кришеријуми диобе, версификација, комјаршиштика и вредновање*

---

* Академик Радомир В. Ивановић, инострани члан ЦАНУ

** Бесједа одржана 17. маја 2018.

HISTORIA ET PHILOLOGIA IN ACTA

На почетку расправе о комплексној и тешко рјешивој тематици, проблематици и апоретици двију веома значајних и обухватних духовних дисциплина: историје идеја и науке о науци потребно је навести мишљења двају познавалаца драгоцјеног и жанровски разноврсног научног опуса Валтазара Богишића (1834–1908), несумњиво једног од репрезентативних југословенских полиграфа или полихисторика (правника, етнолога, фолклористе, филолога, белетристе, лексиколога, педагога, епистемолога и методолога). Први од њих је Мирослав Пантић, аутор узорно писане студије „Југословенска књижевност и усмена народна књижевност од XV до XVIII века” (1963), а други Сурја Пуповци, аутор који је познату монографију *Валтазар Богишић — животи и дјело* (Подгорица, 2004) не случајно започео уводним разматрањем „I. Размах друштвених наука, посебно правно-етнолошких истраживања”.¹

На самом крају студије Пантић упућује радозналост реципијента на два глобална циља која је наведеним прилогом желио да оствари након вишегодишњих истраживања анализираних тематике и проблематике. Први представљају „везе између усмене и писане књижевности југословенских народа у временском размаку од XV до XVIII века”, а други расправа о „не мање несумњивим утицајима народне књижевности на песнике из ових столећа”, резолутно закључивши да „њихова инвенција неће бити само у ономе што остане кад се та два утицаја одузму, него и у ономе што се добије кад се два утицаја удруже”.

Пуповци најприје истиче да су, на почетку друге половине XIX вијека, научници попут М. Ковалевског и В. Богишића посебну пажњу посвећивали „проучавању широко схваћеног обичајног права као дио предмета правно-етнолошких истраживања”. Монограф, наиме, тврди да се управо у том периоду заснива *јравна етнологија* као посебна научна дисциплина, са посебним предметом и методом. Тако је употпуњена научна тријада: *јравна историја*, *историја ујоредној јрава* и *етнологија*, које су непосредно везане са *аниројологијом* и *социологијом*. Правна етнологија обухвата и „правни фолклор савременог друштва”, при чему се аутор

позива на руски зборник радова *Свод етнографических понятий и терминов* у редакцији М. В. Крюкова и Зельнова (Москва, 1888).²

Уколико смо тачно интерпретирали једну од битних премиса лингвистичког и, нарочито, интенционалног лука монографије, могли бисмо, условно дабومه, закључити да се монограф залаже за четири концентрична круга наведених духовних дисциплина. *Први круг* чине друштвене науке, које су се рапидно развијале у XIX, али су тај развој наставиле и у XX вијеку (*етинологија*, на примјер). *Други*, *ужи круг* обухвата правну етнологију или антропологију. *Трећи*, *још ужи круг* је посвећен обичајном праву, а *четврти*, *најужи круг* посвећен је фолклористици. Занимљиво је напоменути да наведене духовне дисциплине међусобно кореспондирају и парадигматским осама (у теоријској) и синтагматским осама (у примијењеној) равни тумачења. Та четворочлана схема изгледа овако: етнологија → правна етнологија или антропологија → обичајно право → фолклористика, уз напомену да правна етнологија истражује правни фолклор, док фолклористика у правом смислу значења представља интердисциплинарну врсту дјелатности.

Пуповци сасвим исправно указује на Богишићеву богату палету интелектуалне и креативне радозналости, прецизније речено на његову полиграфију и полиглосију (писао је и говорио на њемачком, француском, руском, италијанском и латинском језику, знао готово све словенске језике, а посебно је учио још шпански и енглески језик). Тачне су и напомене других проучавалаца Богишићевог дјела, који исправно тврде да је он првенствено припадао њемачкој историјско-правној школи (Ј. Даниловић, С. Пуповци, С. Перовић, З. Рашовић и други). Међутим, мишљења С. Пуповција, сажето изложено у реторици првог поднаслова у „Уводу” („I. Размах друштвених наука, посебно правно-етнолошка истраживања”) захтијева додатну научну аргументацију, и то мање у равни дијахроније, а много више у равни синхроније. Монограф је, по нашем мишљењу, недовољно пажње посветио *етнологији* као обновљеној дисциплини (нарочито од Павличичеве *Књижевне етнологије*, издате у Загребу, 1983), као и релативно новој диоби двију обухватних и сродних области наука: друштвених и хуманистичких. Као примјер потребно је навести Фраскатијеву подјелу. Он је у друштвене науке уврстио: педагогију, андрагогију, економију, социологију,

право, политологију, психологију, комуникологију, информатику и библиотекарство, а у хуманистичке науке: историографију, археологију, антропологију, етнологију, лингвистику, културологију, литературологију, музикологију, филозофију, теологију и географију, између осталих.

Расправом којом ћемо се у наставку прилога бавити претходиле су двије наше студије: „Наука и уметност као облици моделовања стварности (Прилог филозофији науке)”, објављена у књизи *Књижевно обликовање стварности* (Лепосавић, 2003, стр. 173–194), и „Књижевнонаучни дијалози у савременој полонистици и југославистици (Прилог компаратистици)”, објављена у књизи *Сунчаном страном књижевносци* (Нови Сад, 2013, стр. 111–128). Прва студија писана је поводом мало коментарисане књиге *Филозофија науке* (Београд, s. a.), коју је приредио Невен Сесардић, док је други посвећен научној кореспонденцији пољских и југословенских филозофа, естетичара, филолога, теоретичара и критичара.³ Довољан број аподиктички неријешених дилема и полилема оставио је Пуповци констатацијом да је *йравна еџнолоџија*, природно и логички, изњедрила „правну школу”, коју је већ оспорио Б. Малиновски „неправном школом”. Низ проблема и апорема веома је и даље изазован, нарочито уколико их разматрамо са троструког становишта: дијахроније, синхроније и равни историјске актуелизације, коју је предложио Ханс Роберт Јаус, родоначелник такође обновљене теорије рецепције, а коју Пуповци не спомиње.⁴

Судећи по непосредно саопштеним коментарима у занимљиво писаној *Ауџобиоџрафији*, Богишић се сакупљачким радом (усменог и писаног) прозног и поетског народног стваралаштва почео бавити још од дјетињства, с обзиром на то да је образовно и стваралачки припадао Вуковој епоси и епоси илиризма у хрватској књижевности. Споменимо неке од запажених резултата у тој области: 1. *Народне џјесме из стјаријих, највише йриморских зайиса* (Књига I, са уводном расправом о бугарштицама и с рјечником, Биоград, 1878, стр. 431), 2. збирку црногорских сентенција (сакупљених 1885. и 1893), 3. збирку коју чине 9812 сачуваних писама (Богишић се активно дописивао са 1141 коресподентом), 4. збирку *Народне йриџовијеџке из Мосџара* (Сарајево, 1955), 5. *Croatische-serbische Frauenlieder* (Wien, 1865), 6. збирку рибарских пјесама из Цавтата и

околине и 7. четрдесет и пет група изрека (објављених у Рашовићевој књизи *Богишићеве љравне изреке*, ЦАНУ, Подгорица, 2016, стр. 226–424). Најновија генологија у књижевну умјетност убраја само *ауџиобиографије* и *мемоаре*, који су до прије 150 година припадали правним наукама, док су остале врсте и жанрови ситуирани у гранично подручје — између књижевне и некњижевне форме (*биографија*, *хроника*, *љетиоис*, *дневник*, *зайис* итд.).

Ласкаву титулу врсног језикословца, изванредног стилисте и белетристе, Богишић није стекао само захваљујући *Ауџиобиографији*, као чисто књижевној форми, него и свим облицима изражавања којима се бавио, јер је задивљујућа пажња коју је овај полиграф посвећивао експресивности језика на коме пише, његовој чистоти, конкретној и латентној енергији. То се нарочитом снагом очитује у анкетама и књигама посвећеним обичајном праву словенских народа, затим у прилозима из филологије, фолклористике, лексикологије, критике и методологије, при чему показује одњегован естетски укус, нарочито када је ријеч о предајним облицима, епским, лирским и епско-лирским пјесмама (*балладама* и *романсама*). На све речене и многе друге, неспоменуте карактеристике Богишићевог стила, језика и аналитичког метода указује у обухватној, систематично писаној информативној расправи Слободан Перовић — „Предговор” (стр. 13–82), подијељена на XXXVIII римским бројевима обиљежених одјељака.

Мишљења и судови Зорана Рашовића, саопштени у недавно објављеним књигама *Богишићеве љравне изреке* (2016) и *Црногорске службе Валијазара Богишића* (2017), у потпуној су сагласности са Перовићевим судовима и мишљењима. Рашовић исправно уочава да се Богишић пуне четири деценије рада (1866–1908) налазио у матичним токовима југословенских, балканских, словенских, европских и свјетских научних збивања, захваљујући колико урођеном таленту толико, ако не и у још већој мјери, посједовању знања и умјења, која је свакодневно богатио. Живећи и радећи по значајним културним, научним и умјетничким европским центрима (од Загреба, Београда и Цетиња, преко Беча, Париза и Берлина, до Одесе, Петрограда и Москве). Рашовић такође указује на бројне и плодноне контакте које је Богишић имао са најпознатијим европским научницима различитих профила (Вуком, Даничићем,

Новаковићем, Миклошићем, Рачким, Срезњевским, Јагићем, Јиречеком, Шафариком и другим). Стога није случајно то што су у подједнакој мјери Богишићеви савременици и сљедбеници показивали научно интересовање за његову задивљујуће разноврсну и богату заоставштину, објављујући је штедро све до наших дана (Керблер, Францев, Вуксан, Боровски, Соловјев, Јанковић, Недељковић, Новак, Никчевић, Рашовић, Прелевић и читав низ других).

Као изразит тип активног научника на путу (*homo viator*) и универзалног зналца који је овладао јагићевски схваћено *словесношћу* (као *homo universalis*), Богишић је попут митског номада, готово свакодневно богатио сопствену ризницу духа, посвећујући се новим пољима — „номадског духа”, видно усавршавајући и субјективне и интерсубјективне методе и методологије, посебно у словенској духовној баштини (он је у Одеси предавао предмет *Историја словенских љава*, док је још на почетку научног рада објавио познату и признату књигу — *Правни обичаји у Словена. Приватно љаво*, 1867.⁵

Јелена Даниловић, врсна познавалац укупног Богишићевог научног опуса, резолутно тврди да су два водећа стваралачка принципа овог научника била — *научносћ* и *објективносћ*. У егзистенцијалној сфери, с друге стране посматрано, С. Перовић тврди да је континуирано доминирало његово пословнично „осјећање правде и правце”, било да је ријеч о природном, било о позитивном праву.⁶ Узмемо ли, метафорично речено, природно право као „божанску правду”, а позитивно право као „људску правду”, то значи да се о првој врсти мора претежно расправљати у теоријској, а о другој махом у примијењеној равни.

Чињеница да на једној страни постоји „однос неслагања и антагонизма”, а с друге стране „однос сагласности и суштинске подударности”, упућује нас, без посредника, на Богишићев научнички идеал — трагање за Кузаносовом тачком на којој се мире противурјечности! Тој хипотетичкој равни помирења противрјечности, поред научности и објективности, требало би још додати *истинитосћ*, *корисносћ* и *функционалносћ* сваког стваралачког чина, како у сфери материјалне, тако и у сфери духовне културе, односно како у сфери наративне тако и у сфери скриптивне културе. Ради се о облику моделовања и модификације стварања и промишљања

о оствареном, како би рекао филозоф Карл Р. Попер. Богишић непрекидно инсистира у својим дјелима још и на слједећим карактеристикама: сажетости, јасности, разумљивости, доступности, тачности, љепоти језика и стила, а највише на *истини* и *истини*. Сам Богишић је, по нашем мишљењу, као водеће стваралачко начело могао изабрати латинску сентенцу, која гласи:

„Veritas in omnem suam partem aedem est.”
(Истина је увијек са сваке стране иста).

VERITAS SEMPITERNA EST

Научници који су се сериозно бавили анализом Богишићевог значајног опуса унисоно тврде да се ради о типу радозналост истраживача, до крајњих интелектуалних, креативних и интуитивних граница моћи посвећеног науци током пуне четири деценије (1866–1908). Ради се о ствараоцу и мислиоцу неисцрпне радне енергије, захваљујући којој је у европским размјерама постављао значајан центар научне иницијације, тј. о прегатоцу који на чудесан начин доводи у међусобну везу различите области духовних дисциплина и различитих института у њима, залажући се за веома широк и разноврстан спектар научних открића и претпоставки садржаних у њима. Иза њега остаје невелик број неријешених дилема и полилема, макар се радило и о секундарним дисциплинама, по његовом мишљењу, какве представљају фолклористика и филологија, односно лексикографија и методологија. Нико С. Мартиновић нас тим поводом обавјештава да је Богишић још 1883. године у Паризу намјеравао да покрене међународни часопис „Фолклор”, указујући на начин на који једна секундарна дјелатност сасвим сигурно прелази у примарну.

Почетак расправе о Богишићевој фолклористици и филологији неопходно је започети од трећег концепта *Аутиобиографије*, објављеној у оквиру *Изабраних дјела* (I–IV), СЦД — „Службени лист СЦГ”, Подгорица 2004, стр. 415–470. При самом крају дјела аутор даје сасвим прецизно објашњење о својој сакупљачкој страсти и ходочасничкој склоности ка путовању: „Нагон путовања за који смо опазили да је тако развит у Богишића тијесно је скопчан с његовом страсти сабирача. Само онај који много путује може лако

прибирати предмете те састављају и богате збирке ма које врсте. Од својих збирака он је саставио лијеп број” (стр. 469).

У претходној глави *Аутобиографије* (X) Богишић је укратко описао сопствено одушевљење Вуковим сакупљачким радом и обављеном мисијом. Како му је у доба бечког ђаковања, а и много година касније, Вук био не само „учитељ енергије” него и узор који не тамни, аутобиограф описује начин на који су његови пријатељи и сарадници биљежили пјесме и приповијетке од људи из Босне и Херцеговине, у коју Вук није стигао за живота. Томе додаје информацију да је, ризикујући хапшење, из Дубровника стигао у Мостар (1863), у којем се подизала нова црква. Народне пјесме и приче из Мостара и околине Богишић је биљежио од запослених тежака и зидара све док није, у страху од турске тајне полиције крадом, морао хитно да се врати у Дубровник, заједно са сакупљеним материјалом. Радознали читалац такође дознаје да је Ф. Миклошић објавио 1870. неке од првих бугарштица из дубровачких рукописа у Споменицима Царске академије у Бечу, док је сакупљач зборник *Народне њјесме* почео континуирано да сакупља 1869. у Београду, а да је тај посао завршио тек 1878, када је збирка и била објављена у едицији Српског ученог друштва (као књига десета).

Враћајући се драгоцјеној збирци *Народне њјесме из сѣиарих, највише ѡриморских зайиса*, посебно узорно писаној расправи „Предговор” (стр. 1–142), у стању смо да реконструиремо читав низ сакупљачких резултата, од младалачких дана до објављивања Миклошићеве збирке — *Die Volksepik der Croaten* (1870). Пројекту афирмације бугарштица као епско-лирске врсте придружио се још и В. Јагић, тако да је временом сазријевала свијест код свих који су се бавили овом дјелатношћу о потреби објављивања још једне збирке, о чему непосредно свједочи назнака „*Књиѡа I*” и више пута поновљен ауторски коментар који, сажето изложен гласи: „Осим тога услијед наведенога чланка у ‘Забавнику’ бјеху нам саопћени позније и још неке бугарштице до сада непознате. Оне ће доћи, као што је већ казано, у другу књигу ове збирке, па ће им тамо и извори означени бити” (стр. 138).⁸

Богишић, нажалост, није испунио своје обећање, упркос добро познатој упорности, истрајности и стрпљивости у раду. „Књиге друге” *Народних њјесама* по његовој замисли није било, мада је

грађа била припремљена, као што није било ни критичког издања ове збирке, које су обећавале неколике генерације антологичаревих поштовалаца, слѣдбеника и истомишљеника. Само би издањем „Књиге друге” могле бити ријешене многе од постојећих и хипотетичких тема, проблема и апорема.⁹ На основу писма које је Богишић упутио Српском ученом друштву као захвалницу, чији факсимил објављујемо у биљешкама¹⁰, могло би се закључити да је намјеравао да се Друштво одужи на тај начин што је већ припремљену збирку десетерачких пјесама и дугарштица морао коначно уобличити, допунити и написати обимну расправу о њима, с обзиром на то да су „дугарштице као и десетерци својина цјелога народа, Срба и Хрвата” (стр. 16).

Као што је познато, у тој деценији припрема, сакупљања, проучавања и мјестимичног објављивања, Богишић је располагао свим потребним предиспозицијама. Стваралачки формиран у Вуковој епоси, као и епоси илиризма и реализма, активно учествујући у препоруду друштвених и хуманистичких наука, антологичар постепено али видно постаје важан судионик у породици јужнословенских и европских фолклориста и филолога. Он је интимни пријатељ и сарадник Вуков и Даничићев, Миклошићев и Јагићев, поштовалац дјела Л. Костића, С. М. Љубише и С. Новаковића, као и велике групе руских и европских научника различитих профила. Радећи на аутентичним изворима, он је готово свакодневно могао провјерити немали број дилема и полилема које су се односиле на: *бујаршинице*, *бујарскице*, *бујаршћине*, *бујарке* и *йойијевке*, при чему потпуни значај као релативно „нова” епско-лирска врста казиваних и записаних народних пјесама, своје потпуно значење, тумачење и звучење добија тек од 1878. (тј. од изласка *Народних њјесама*). То нам на илустративан начин показује релативно богата литература о њима, од којих издвајамо прилоге Ф. Миклошића, В. Јагића, А. Шмауса, М. Бошковић-Стули, М. Панћића, Н. Милошевић, Н. С. Мартиновића, Н. Љубинковића, Ј. Кекеза, Х. Крњевић, Б. Сувајцића, Ј. Деретића, С. Самарџије и читав низ других аутора.¹¹

Вуков утицај на фолклористички и Јагићев утицај на филолошки рад Богишић је сматрао „саморазумљивим полазиштем”. Ми ћемо само подсјетити читаоца на низ издања која су непосредно утицала на коначно формирање збирке *Народне њјесме*, I (1878).

Најприје, ради се о четвортомном Бечком издању Вукових *Српских народних пјесама*. *Књига прва* посвећена је „различним женским пјесмама” (1841), *Књига друга* „пјесмама јуначким најстаријим” (1845), *Књига трећа* „пјесмама јуначким средњијех времена” (1846) и *Књига четврта* „пјесмама јуначким и новијих времена о војевању за слободу” (1862), те не чуди често компарирање исто-предметних пјесама Вукових и Богишићевих (особито када се ради о Косовском боју, Марку Краљевићу, кнезу Лазару, Милошу Обилићу, Страхинићу Бану и др.).

Непосредан подстицај добио је антологичар из двију тек објављених историја: Јагићеве *Хисторије књижевности народа хрватскога и српскога* (1867) и Новаковићеве *Историје српске књижевности* (1867, 1871), којој би требало додати и књигу *Српски сјоменици XV–XVIII века* (1875).¹² Без икаквих ограда може се закључити да Богишићеве *Народне пјесме* (1878) и Геземанов *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних пјесама* (Сремски Карловци, 1925) представљају фолклористички диптихон. Условно речено, у низ потребних предрадњи требало би убројити и два Богишићева дјела из правних наука, која на анализирану тематику и проблематику бацају „бочно свјетло”: *Правни обичаји у Словена. Приватно право* (1867) и *Зборник садашњих правних обичаја код Јужних Словена* (1874).

У одјелку „Народна књижевност” волуминозне *Историје српске књижевности* (Београд, 2002, стр. 281–413) Ј. Деретић је предложио подјелу на 25 врста пјесама (међу њима су: обредне, митолошке, побожне, породичне, љубавне, шаљиве и друге).¹³ Шеста цјелина „Особине и врсте народне епике” подијељена је на три ужа одјелка: „Осмерачка епика”, „Бугарштице” и „Десетерачка епика”. За разлику од Богишића, Деретић више пажње поклања „митској основи” (стр. 295–296) оправдано тврдећи да с примањем хришћанства код јужнословенских народа „прастаре митске представе и веровања нису нестале, али су добиле нове садржаје и тумачења” (стр. 292). И Богишићеве *Народне пјесме* обилују митом, легендом, ониризмом, предајом, у којима је тешко аналитички исцрпсти садржану симболику и метафорику. Као примјер може да послужи бугарштица бр. 19 — „Војвода Јанко устријели змију у ваздуху и тим Секула у срце погоди”:

„Али ћу му стријелити љуту змију крилатицу,
 Браћо Угричићи,
 Али ћу му стријелити сокола лијепу птицу?”

Супротно сазнањима присутних, као старији слој мита, змија крилатица представља живот, а лијепа соко птица смрт, што доводи до Секулине погибије, јер искон трагизма пребива у праискону. Оваква, тамна или нејасна мјеста теоретичари поезије дефинишу као законитост „треперења значења” или „процес опализације/опалисценције”. Таквих мјеста је, могуће, мање у лирској него у епској поезији те није никакво чудо што су се лирским пјесмама и њиховим достигнућима чешће одушевљавали ствараоци и мислиоци. Тако, на примјер, А. Мицкјевич тврди: „Нема ничега привлачнијег од стила тих пјесама; он надвишава чак и правилност и изразитост епског стила. То је врхунац савршенства који је могао да досегне словенски стил”, док В. Јагић, отац славистике, пише: „Само лирске пјесме бијаху у најстарије доба ‘пјесни’ *par excellence*”, чиме дају значајан допринос расправи о односу осјећања и догађања у епским, лирским и епско-лирским пјесмама.

Обухватну расправу „Предговор” аутор је подијелио на три дијела: „А. Појави опажени у бугарштицама” (стр. 3–89), „В. О свези међу бугарштицама и умјетним пјесништвом у приморју” (стр. 89–122) и „С. Извори пјесама ове књиге, повод и начин њиховог издања” (стр. 122–142). Свих 130, завршених и незавршених пјесама, због прегледности и доступности, подијелио је у три групе: *йрву іруйу* (пјесме бр. 1–84), *груіу іруйу* (пјесме бр. 85–119) и *шрећу іруйу* (пјесме бр. 120–130). Досљедан и скрупулозан став према записима показују, између осталог, педантно наведени извори (има их 8):

- „Хекторовић, Рибане и рибарско приговарање;
- Бараковић ‘Вила Словинска’;
- Попевке о Свилојевићу, нађене у дворском архиву у Бечу;
- Рукопис дубровачки, који се сада налази у књијници Југославенске академије;
- Перашки рукопис Баловића;
- Перашки рукопис Мазаровића;
- Загребачки рукопис под бр. 638, који се налази у књијници Југославенске академије и

— Загребачки рукопис налазећи се такође у академијској књижници под бр. 641¹⁴. На крају набрајања извора Богишић је записао: „Пошто бјеше већ наштампан текст овога зборника дођоше нам до руку и још неке до сада непознате бугарштице, а и нове варијанте већ познатих, — али ми им изворе нећемо овдје приводити ни описивати, него ћемо то све оставити за предговор друге књиге ове збирке. Ми ћемо се дакле ограничити тим, да поближе опишемо тек наведене изворе” (стр. 123).¹⁵ На самом крају расправе антологичар је саопштио диобне критеријуме (стр. 139–140): а) у прву групу су ушле „свеколике бугарштице, које год врсте биле и из свих нама познатих извора” (стр. 1–231), б) у другу групу „долазе епске пјесме у десетерцу” (стр. 231–336), в) а у трећу групу „лирске или женске пјесме у десетерцу, а и другим размјером осим бугарштице” (стр. 336–347).

Дубоко свјестан чињенице да је од глагола *бујариши* сачињена изведеница *бујаршишица*, да се њен етимон не може разријешити без остатка, било у књижевној било у музичкој умјетности, аутор резолутно тврди да су *бујаршишице* најчешће праћене гуслама или тамбурама, да су по правилу елегичне и да их прати једнолична мелодија. Такву претпоставку потврдио је аутор наводећи податак да је Гундулић у *Османи* користио као подстицај десетак *бујаршишица*, јер је етимон ове ријечи тумачио као синоним за умјетничко стварање (тачније речено — као орфички мит), о чему свједоче следећи стихови:

„Бугарин (Орфеј) их славни остави,
Словинском свом језику,
Дјела од славе, да у слави
Бујаре се у њих вџку” (стр. 31).¹⁶

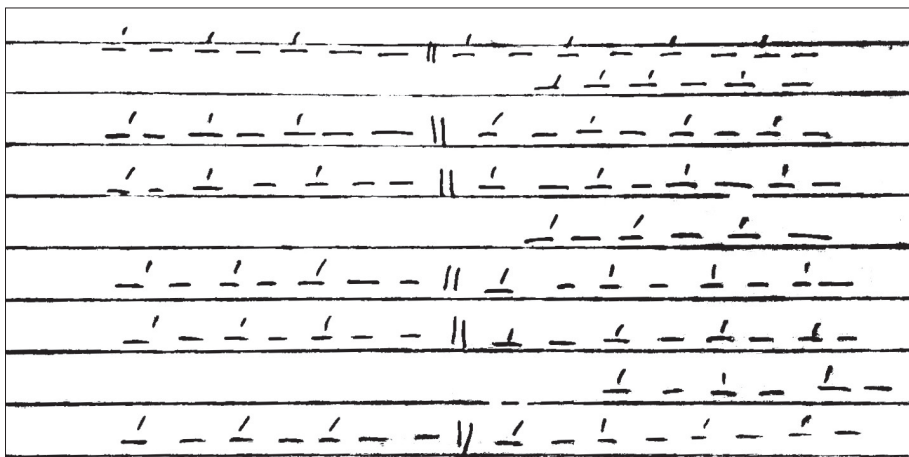
Наведеним аргументима, начином категоризације и генолошке типизације антологичар у више махова и на више примјера показује како један „етнолошки” или „антрополошки факт” прелази у „артефакт”, у зависности од читавог низа околности и условљености (од историје преко културе, до познавања појединих националних или наднационалних књижевности). При томе богато користи могућност компаратистике (од словенских књижевности најчешће

се спомињу српска, хрватска, руска, малоруска и украјинска, а од европских њемачка, француска, финска, грчка и шкотска). Уколико желимо да ову широко започету дискусију приведемо крају, неопходно је да наведемо петнаестак парадигматских премиса из сакупљачевог „Предговора”, које су подједнако занимљиве за анализу и теоријској и у примијењеној равни:

- старост осмерачких, десетерачких пјесама и бугарштица;
- увођење у контекст националне и наднационалне књижевности;
- питање ритма и ритмичке организације пјесама;
- распоред акцената у стиху и строфи (окситонија и баритонија);
- стваралачке норме и одступања од њих (узроци и посљедице);
- утврђивање регистра предмета, тема, мотива, ликова и догађаја;
- карактеристике стила и језика (дијалектолошке ознаке);
- истраживање степена оригиналности (компаративном методом);
- топос почетка и топос завршетка бугарштице;
- естетичко вредновање и превредновање;
- однос *Ohrenphilologie* и *Augenphilologie*;
- историјски, социолошки и психолошки услови настанка, развоја и нестанка бугарштица;
- бугарштице као извор грађе за бројне друштвене и хуманистичке науке

и избор примјерених метода и методологија о којима пише Богишић у чланцима: „Стручно називље у законима (писмо пријатељу филологу)”, „Технички термини у законодавству”, „И опет о стручним изразима у законодавству” (објављени IV тому пишчевих *Изданих дјела*, 2004, стр. 99–109, 111–129 и 131–148).

Богишић се питањима и проблемима за које није могао пружити задовољавајуће одговоре није давио, али се у потребној мјери давио проблемима версификације и акцентуације, јер је посједовао изграђен естетски укус и префињен слух, провјерен вишегодишњом праксом („а најбољи судица му је вријеме и практика” пише аутор тим поводом). Наведимо као примјер композициону и ритмичку схему бугарштице, састављене од различитог броја слогова

(чак до 20), али најчешће је настајала као петнаестерац, са цезуром последије првог полустиха (7 + 8), при чему је доминирајућа трохејска структура стиха, са употребом дактила на крају првог полустиха.

Само истраживач одњегованог укуса и развијеног слуха могао је да закључи како су подједнако важне у настајању бугарштица и *licentia poetica* и *licentia rymica*. Стога је однос дужине стиха и дужине бугарштице (она је најчешће састављена од 50 до 90 стихова, што показује свих 76 у збирку уврштених пјесама ове провенијенције). Однос продукционог и рецептивног модела утолико је важнији уколико се може закључити да бугарштицама евидентно недостаје „везивни материјал” (*Bindenmaterial*) и „изненадни обрти” (*Wendenpunkt*), који појединој десетерачкој пјесми дозвољавају већу „проходност жанрова”: од пјесме, преко поеме до епоса (узмимо као пример пјесму „Женидба Максима Црнојевића” која има 1126 стихова).¹⁷

Неки од књижевних историчара (Владимир Осолник, на примјер), у својој дисертацији о Његошу (Подгорица, 1999) наводи четири основна типа критике у другој половини XIX вијека: Вукову *филолошку криицику*, Вуловићеву *йриродну криицику*, коју је преузео од Лудвига Бернеа, Решетарову *шексйолошку криицику* и Поповићеву *истйоријску криицику*. Нас у овом раду највише интересује Бернеова *йриродна криицика*, јер је Берне као водеће аналитичко начело изабрао — „писати истину” и залагати се за „естетско вредновање”, чиме се ослобађа стваралачка енергија и показује

аутентичан пробљесак критичког талента. То су основне особине „природних критичара” попут Бернеа и Богишића, који су из античке естетике често користили процесе *енџелехије* (сврховитости изабраног циља) и *синерџије* (истовремене употребе различитих врста енергија).

Разумљиво, неке од Богишићевих глобалних идеја морале су бити допуњене, кориговане или оспорене током протеклих деценија (1878–2018). Једна од њих се односи на старину бугарштица, односно помјерање границе на крај XIV вијека, што је учинио М. Пантић у познатој студији „Непозната бугарштица о деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку” (1984). У њој аутор анализира тек пронађену и најраније објављену бугарштицу италијанског пјесника Рођера де Пачиенца из Нарда, који је за напуљску краљицу Изабелу написао еп *Балцино*. Пантић тврди да ова бугарштица није могла настати прије 19. X 1448, али ни послје 1. јуна 1497, јер је епос настао 1498, те без икаквих предомишљања аналитичар закључује: „С оволико прецизности одређена у хронолошком смислу, ова песма добија савим издвојен значај у историји наше народне поезије: од свих епских песама усменог постања она је међу Србима и Хрватима апсолутно најпре записана”.¹⁸

На крају, Богишићев вриједносни систем показује не само уздржаност у оцјени него и у крајњем свођењу свих естетичких вриједности репрезентативних пјесама у овом избору, којима је наше вријеме много склоније као судија него што је то било у Богишићево вријеме и дуги низ деценија послје његове смрти.¹⁹ Антологичар је вјеровао не само у мисију коју обавља као иницијативни извор него у смисленост онога што у том тренутку нуди науци. Он је дубоко увјерен у трајност, љепоту, истинитост и неопходност највећег дијела сакупљених, коментарисаних и објављених пјесама, упркос низу отежавајућих околности. Стога у потпуности прихватимо сажето изложено мишљење у већ цитираном раду Марка Констренчића:

„Б/огишић/ се одликовао дубоким и проницавим умом, великом ерудицијом и образованошћу и научном акрибијом”.²⁰

БИЉЕШКЕ

HISTORIA ET PHILOLOGIA IN ACTA

¹ Пантићева студија је цитирана по књизи *Народна књижевност* („Нолит”, Београд, 1972, стр. 429–463), приредио Владан Недић, као друга књига едиције „Српска књижевност у књижевној критици”, а монографија С. Пуповција по књизи коју је издао подгорички CID (2004, стр. 15–23). Као допуна Пантићеве студије може да послужи студија Војислава Ђурића „Однос усмене и писане књижевности” (1967), у истој књизи (стр. 464–482), а као допуна Пуповцијевој монографији дисертација Ника С. Мартиновића — *Валтиазар Бојишић, 1. Историја кодификације имовинској права* (Цетиње, 1958, са библиографијом).

² Упутно је видјети узорно писану књижевноисторијску монографију М. Пантића *Књижевност на тилу Црне Горе и Боке Којторске од XVI до XVIII века* (СКЗ, Београд, књ. 548, 1990, стр. 517), као и двије књиге Зорана Рашовића — *Бојишићеве љравне изреке (Складности између римскојравној и црнојорској народној врела)*, ЦАНУ, Подгорица, књ. 36, 2016, стр. 666) и *Црнојорска служба Валтиазара Бојишића, (не)завршени законски пројекти*, ЦАНУ, Подгорица, књ. 37, 2017, стр. 674), у којима су објављени Богишићеви аутографи. У штампи се налази трећа Рашовићева књига — *Пролашења и љриљрема Ојшићеј имовинској законика за Књажевину Црну Гору*.

Пуповци је при томе мислио на први Богишићев значајни рад објављен у часопису „Књижевник” (1866), који је уређивао Фрањо Рачки, уз који је штампан и „Напутак за описивање правнија обичаја”, као и за Богишићеву књигу *Правни обичаји у Словена. Приватно љраво* (1867).

³ Сесардић је у књигу уврстио прилоге: К. Р. Попера, И. Лакатоша, П. Франка, Т. Куна, У. Ека, А. Компањона, Ж. М. Шефера, којима смо додали и југословенске ауторе: М. Марковића, М. Солара, С. Петровића, Н. Милошевића (мислећи на његову књигу *Психологија знања*). У другој студији расправљали смо о међусобним подстицајима, дотицајима и утицајима Р. Ингардена, Х. Маркјевича, С. Моравског, Л. Колаковског, М. Јањион, М. Р. Мајенове, М. Живанчевића, А. Флакера и других.

⁴ С обзиром на то да се Богишић образовао и научно стасавао у доба илиризма (временски ограниченог на године 1835–1845) и реализма (у другој половини XIX вијека), за његов начин стварања и промишљања оствареног веома важну улогу има проучавање „духа Епохе” (*Geist der Epoche*). Потпуну слику о периодима који су му претходили, као и о наведеном временском одсјечку, пружају прве четири књиге седмотомне *Повијести хрватске књижевности: 1. Усмена и ључка књижевности, 2. Средњовјековна књижевности, 3.*

Од ренесансе до њосвеејићеејсїва и 4. Илиризам/Реализам (последњи том су написали М. Живанчевић и И. Франгеш). Нас у том периоду највише занима: панславизам, словенска узајамност и југословенска идеја, покрети које су подржавали реномирани писци српског и хрватског романтизма и реализма.

⁵ По савјету Ф. Миклошића, Богишић је слушао предавања из филозофије, филологије и историје у Бечу, Берлину, Хајделбергу и Гисену, у коме је одбранио докторску дисертацију из филозофије — *Ueber die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres im Hussitischen Kriege* (1862), а потом је у Бечу слушао предавања из права и по други пут одбранио докторску дисертацију из правних наука (у Бечу, 1864).

О Богишићевој интелектуалној радозналости С. Перовић пише: „Он је много радио на личном образовању. Још као дјечак занимао се за народно стваралаштво, а и за дубровачку књижевност. Почео је да записује народне пјесме, приповјетке, пословице и др.” (...) Вазда је гледао, како каже „да нешто за своје образовање корисно види и научи, да се упозна и ступи у свезу с каквим одличним човјеком, да сазна шта је ново у књижевном свијету” (стр. 29).

⁶ Потребно је да се упознамо са средишњим мјестом Перовићеве расправе, које је посвећено односу двају права: „Све споменуте разлике подигнуте дуалитетом природног и позитивног права могу се свести на основну: принудно право потиче од природе, а позитивно право од људи. Пошто је човек део природе, однос између природног и позитивног права у некој далекој будућности треба видети у њиховој потпуној корелативности и узајамној претпостављености. То значи да поменуте разлике не морају водити у однос неслагања и антагонизма, већ напротив, у однос сагласности и суштинске подударности” (одјељак XI, стр. 25).

⁷ Перовић децидно и досљедно даље развија идеју о антагонизму природног и позитивног права. Истим поводом, непосредно прије тога, он ће дословно рећи да је природно право „творевина природе и да делује као други природни закони”, односно да је позитивно право несавршено и незавршено, док је природно право савршено, и да је, у филозофском смислу гледано — апсолутно дато! Крајњи закључак, по нашем мишљењу, морао би да гласи овако: природно право је за све подједнако важеће, а позитивно право је „законски установљено”. Прво, дакле, припада човјеку као дар природе природном бићу, а друго је човјеку наметнуто као друштвеном бићу, чиме је уједно рангиран њихов однос са антрополошког становишта.

VERITAS SEMPIETERNA EST

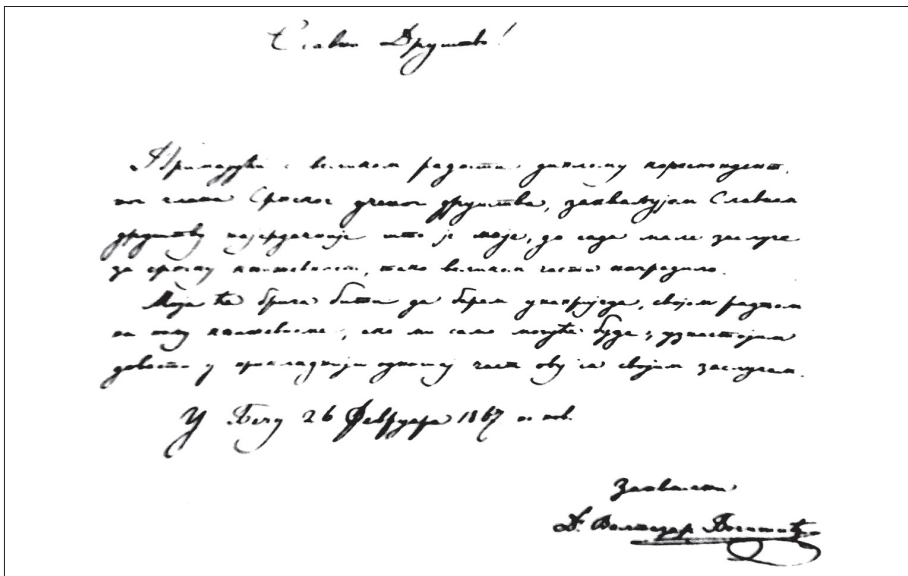
⁸ С каквом озбиљношћу приступа Богишић планираном, двотомном издању *Народних њјесам* свједочи расправа „Предговор”, подијељена у XLVI

римским бројевима означених цјелина, потом „Рјечник” (стр. 349–406), као и накнадно урађене „Поправке, попуње и накнадне биљешке о тексту појединих пјесама” (стр. 407–428), „Штампарске погрешке у предговору” (стр. 429–430) и „Погрешке у рјечнику” (стр. 430). У истој дидлиотеци издате су још и двије књиге Вука Врчевића: *Српске народне њријовјетке, њонајвише крајике и шаљиве* и *Српске народне ипре*, као и *Српска дидлијографија 1741–1867*. Стојана Новаковића.

⁹ Друго издање објављено је тек у наше вријеме — *Народне њјесме из старијих, највише њриморских записа* („ЛИО”, Горњи Милановац, 2003), које је обogaћено поговором Снежане Самарџије „Белешка уз ново издање Божишићевог зборника, Народне пјесме из старијих, највише приморских записа” (стр. 05–018), која тим поводом пише:

„Сваки од тих записа, њихово проналажење, исчитавање, сумња и потврда аутентичности, мора бити посебна, узбудљива прича. Заједно они представљају драгоцену сведочанство о слојевитој културној баштини. Од друге половине XIX века лагано се враћао слѣд догађаја уназад. Помањала се историја бележења народног песништва, попут мозаика који се састављао споро и тешко и, вероватно, никада неће бити довршен. Ипак, јасније су се оцртавали токови традиције и одлике умотворина, многу старијих од Вука Караџића, његових певача и казивача. Сачуване у писаној форми, вековима пошто су утихнули звуци њиховог усменог извођења, ове песме остајале су познате само уским научним круговима” (стр. 06).

¹⁰ Наведено писмо има сљедећи садржај:

¹¹ С. Самарџија, у биљешци бр. 3, на стр. 07, наводи неке од најзначајнијих прилога о бугарштицама: Н. Милошевић-Ђорђевић, М. Пантића, Ј. Кекеза, Х. Крњевић, Б. Сувајџића и Ј. Деретића. Њима се могу придружити и прилози В. П. Никчевића (*Црногорске дујаршћине*, 1979), В. Јагића, А. Шмауса, Р. Пешић, и других.

¹² Много занимљивих података читалац ће наћи у књизи Маје Бошковић-Стули *Усмено њесништво у обзорју књижевности* (Загреб, 1984), особито у прилозима: „Ватрослав Јагић о усменим приповијеткама” (стр. 116 — 137), „Море у хрватским митским усменим предајама” (стр. 199–134) и „О Богишићевој цавтајској рукописној збирци усмених приповиједака” (стр. 270–292). Деценију раније иста ауторка објавила је сродну књигу — *Усмена књижевност као умјетности ријечи* (Загреб, 1975).

¹³ У трећем издању волуминозне *Историје српске књижевности* („Пролета”, Београд, 2002, стр. 1295) Ј. Деретић је као релативно одјелиту цјелину уврстио „Народну књижевност” (стр. 281–413), подијељену у седам ужих одјељака: „Усмена уметност”, „Говорне умотворине”, „Народна проза”, „Народна лирика”, „Баладе и романсе”, „Особине и врсте народне епике” и „Епске теме и кругови”. Деретић је двије године раније објавио као самостално издање књигу — *Српска народна епика* (Београд, 2000). Упутно је видјети и садржајни зборник радова на ту тему — *Српско усмено стваралаштво* (Београд, 2008).

¹⁴ Видјети Јагићев прилог „Јужнословенска народна епика у прошлости” („Archiv für slawische Philologie”, IV, стр. 192–242), као и књигу Ј. Кекеза — *Бујаршћине, стјаринске хрвајске народне њесме* (Сплит, 1989, друго издање) и Б. Сувајџића — *Ејске њесме у стјаријим записима* (Крагујевац, 1998). Богишићев удио у ширењу граница и врста сазнања о југословенској културној баштини М. Костренчић дефинише овако: „Б/огишић/ се и својим животом и својим делима знатно уздигао изнад своје културне средине, и осигурао је себи место не само у словенском, него и у страном научном свету”.

¹⁵ У завршној напомени (на стр. 142) антологичар захваљује на драгоцености помоћи коју су му пружили: Ф. Миклошић (из Беча), В. Јагић (из Берлина), С. Новаковић (из Биограда), гроф Нико В. Пуџић (из Дубровника), каноник Сабљак (из Загреба), свештеник С. Вуловић (из Пераста) и управитељ А. Шимоњић (из Сплита). Није на одмет напоменути да је Богишић већ 1868/1869. имао сакупљен велики број пјесама. О томе свједочи С. М. Љубиша у писмима упућеним Богишићу: из Беча, 4. марта 1868. и из Беча, јула 1868. У „Предговору” Богишић свједочи о томе како посједује још једну

збирку народних пјесама (састављену од 20–30 пјесама), која је сакупљена од пјевача и казивача још прије 40–50 година (дакле, између 1828. и 1838).

¹⁶ У одјељку 22 (на стр. 60) уводне расправе аутор је дао маха сопственом и општем одушевљењу Вуковим сакупљачким радом:

„Свакому је познато како одушевљење произведоше наше народне пјесме десетерачке, особите епске, кад се оном првом објавише, ученоме и књижевном свијету а особито, кад се појави класична Вукова збирка. А откуда и рашта то одушевљење? Отуда, што се понајвише до тада непознате пјесме, пуне оригиналности, живота, свежине, енергије, љепоте, које се у такој мјери, може се смјело казати, не налазе у никаквој другој епској појезији живих народа. Опште усхићење, које оне произведоше, није било преувеличено, јер српске епске пјесме заиста заслужују свеколике хвале које су о њима казане; оне могу и најхладнијега човјека привести у најживље одушевљење.”

¹⁷ У *Сјоменици Валџазару Богишићу (о сјоменици његове смрти)*, „Службени гласник” — Институт за упоредно право — Правни факултет, Београд — Ниш, књ. 2, 2011, стр. 431–602, у Четвртој дијелу „Прилози из фолклористике и језички прилози” објављено је 10 прилога: М. Е. Алексејева, Б. М. Атаева, М. Х. Бесингер, М. Бјелетић, М. Бурић, Л. Илијева и С. Марјанић. За нашу расправу од посебног су значаја прилози посвећени бугарштицама: Лидија Делић „Особености бугарштица: рефлексивне етике и етикеције” (стр. 513–532), Давор Николић „Етимолошке фигуре у бугарштицама Богишићевог зборника Народне пјесме из старијих, највише приморских записа” (стр. 583–592) и Бошко Сувајџић „О баладичној структури бугарштица” (стр. 593–602).

¹⁸ Рад је најприје прочитан као бесједа у Црногорској академији наука и умјетности (октобра 2018), а потом је објављен у зборнику радова исте установе — *Бесједе о Валџазару Богишићу* (Подгорица, 2018).

¹⁹ Од фебруара до краја 2018. године Организациони одбор за обиљежавање Богишићевог јубилеја (1888–2018) организовао је Научну трибину на којој су током године говорили научници различитих профила: Зоран Р. Рашовић, Жика Бујуклић, Ђорђе Борозан, Марко Петрак, Сима Аврамовић, Љиљана Марковић, Миодраг Орлић, Јакша Бардић, Мареја Караникић-Мирчић, Слободан Перовић, Бранислав Остојић и Славен Равлић.

²⁰ Током израде студије нарочиту помоћ су нам пружиле Библиотека ЦАНУ, Библиотека града Београда и Библиотека Матице српске, као и колеге и колегинице: др Радомир Прелевић, др Бранка Драгосавац, Бранка Маровић, Оливера Тодоровић, Борис Бурић, Јелица Јововић.

Радомир В. ИВАНОВИЧ

ВКЛАД БОГИШИЧА В СБОР, ИЗУЧЕНИЕ И ПУБЛИКАЦИЮ СТАРЕЙШИХ
НАРОДНЫХ ПЕСЕН (С ОСОБЫМ АКЦЕНТОМ НА БУГАРШТИЦИ)

Резюме

Для того, чтобы оставить значительный и широкий выбор Народные песни из старых, особенно морских записей, Богишич готовился более десяти лет, имея в виде Вукова издание из четырех томов *Сербские народные песни* (в Вене, I — 1841, II — 1845, III — 1846 и IV — 1862), также две истории литературы (от Ватрослава Йагича и Стояна Новаковича, 1867), а также две его книги о правовой доктрине, посвященные народным обычаям — *Правовые традиции славян. Častnoe pravo* (1867) и *Сборник нынешних правовых традиций у Южных Славян* (1874), потому что читатель имеет возможность следить за процессом выращивания «антропологического факта» в «артефакт».

Последнее исследование делится на три части. Первая часть “*Historia et philologia in acta*” посвящена оценке вклада Богишича филологии и фольклора в большей степени, а также лингвистике и методологии в меньшей степени. Вторая часть — “*Veritas sempiterna est*” посвящена анализу примерного письменного обсуждения бугарштици (из которых есть 76 в выборах), а третья часть — «Замечания» содержит материалы, первичную и вторичную литературу. В конце исследования, мы пришли к выводу, что три наиболее значимые фольклорные вехи в сербохорватской народной поэзии представляли собой публикации: от Вука — *Сербские народные песни* (1842–1862), от Богишича — *Народные песни* (1878) и от Гезмана — *Ерлагенские рукописные записи старых сербохорватских народных песен* (Сремски Карловци, 1925).